

Pregled iz rodne perspektive: Plan rasta EU – Reformska agenda Kosova

Uvod

U novembru 2023. godine, Evropska komisija (EK) usvojila je [Novi plan rasta za Zapadni Balkan](#) (ZB), s ciljem da približi RjUtnere sa ZB Evropskoj uniji (EU), poveća ekonomski rast i ubrza socio-ekonomsko približavanje.¹ Plan rasta ima za cilj da podstakne pripreme država ZB za članstvo u EU i ubrza fundamentalne reforme. Ukupni budžet iznosi **6 milijardi evra**. Kao deo Plana rasta, svaka država RjUtnerka sa ZB bila je pozvana da pripremi reformski program zasnovan na postojećim preporukama EU, uključujući godišnji Paket za proširenje i Ekonomske reformske programe država.

Na Kosovu, „[Instrument za reforme i rast za Zapadni Balkan: Reformska agenda Kosova](#)“ (u daljem tekstu: „Reformska agenda“) usvojena je 9. oktobra 2024. godine. Kreirana u konsultaciji sa EK, ona ima za cilj da dopuni [Nacionalni program za evropske integracije 2024-2028](#),² između ostalih politika. Sredstva iz Evropskog plana rasta biće dodatak onima iz Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA), planiranog u iznosu od približno 950 miliona evra za Kosovo. Polovina je predviđena za podršku budžetu Kosova u sprovođenju reformi, dok će druga polovina finansirati investicione projekte.³ Isplate se očekuju dva puta godišnje, nakon sprovođenja planiranih reformi koje verifikuje EK; relevantni uslovi za isplatu uključuju makrofinansijsku stabilnost, dobro upravljanje javnim finansijama, transRjUentnost i budžetski nadzor.⁴ Dalje, „Kosovo mora sprovesti dogovorene kvalitativne i kvantitativne korake najkasnije do 31. avgusta 2027. godine i podneti valjano obrazložen zahtev za puštanje sredstava u skladu sa ispunjenim uslovima za isplatu koji se odnose na ove kvantitativne i kvalitativne korake.“⁵ Evropski RjUlament takođe će igrati ulogu u nadzoru raspodele sredstava i osiguravanju poštovanja principa uslovljenosti.

Rodna ravnopravnost je [fundamentalna vrednost](#) EU. I EU i Vlada Kosova obavezale su se na dalje unapređenje rodne ravnopravnosti u svim svojim aktivnostima i finansiranju.⁶ Imajući u vidu veličinu investicija i mogućnosti koje ovaj novi instrument nudi za ubrzavanje reformi povezanih sa pristupanjem EU, ovaj dokument ispituje u kojoj meri Reformska agenda Kosova uključuje rodnu perspektivu, u pravcu inkluzivnog, rodno odgovornog razvoja. Sledeća poglavlja analiziraju rodnu odgovornost Reformske agende Kosova, pri čemu brojevi i naslovi poglavlja odgovaraju delovima same Reformske agende.⁷

1. Glavni izazovi i analiza problema

¹ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 12.

² Ranije, od 2016. do 2022. godine, ovaj dokument nosio je naziv Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPISAA).

³ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 99.

⁴ Za više informacija, pogledajte veb-stranicu EK, „[Plan rasta za Zapadni Balkan](#)“, pristupljeno 11. novembra 2024.

⁵ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 33.

⁶ EU se obavezala na unapređenje rodne ravnopravnosti kroz eksterno finansiranje, što je naglašeno u [Rodno Akcionom Planu \(RAP\) III](#). U svom [Zakonu o rodnoj ravnopravnosti \(ZRR\)](#), Vlada Kosova se obavezala da će uvesti rodnu perspektivu u sve svoje aktivnosti. Član 5. propisuje: „I. U cilju sprečavanja i eliminisanja rodne diskriminacije i postizanja rodne ravnopravnosti, institucije Republike Kosovo, uključujući tela na svim nivoima zakonodavne, izvršne, sudske vlasti i druge javne institucije, odgovorne su za sprovođenje zakonskih i drugih mera, uključujući: 1.3. integraciju rodne perspektive u sve politike, dokumente i zakonodavstvo“.

⁷ Numeracija odeljaka zasniva se na Agendi reformi. S obzirom na to da Kosovska mreža žena (MŽK) nije imala komentare na pojedine odeljke, oni nisu uključeni ovde, što je dovelo do preskakanja nekih brojeva u numeraciji odeljaka.

Na osnovu Ekonomskog reformskog programa Kosova, Reformska agenda izdvaja najznačajnije „strukturalne izazove konkurentnosti i inkluzivnog rasta“:

- *Unapređenje energetske sigurnosti i održivosti reformom energetskog sektora, prelaskom na obnovljive izvore i iskorišćavanjem potencijala za uštedu energije;*
- *Podsticanje održivog zapošljavanja poboljšanjem kvaliteta obrazovanja i usklađivanjem sa potrebama tržišta rada; i*
- *Smanjenje neformalne ekonomije i unapređenje poslovnog okruženja.*⁸

Sveobuhvatna analiza ne pominje izrazito rodne dimenzije ovih izazova. Podsticanje održivog zapošljavanja oslanja se na povećanje zabrinjavajuće niske stope učešća žena u radnoj snazi; a rešavanje neformalne ekonomije zahteva rodno odgovoran pristup „ne nanosi štetu“.⁹ Ukupna analiza glavnih izazova beleži smanjenje stope nezaposlenosti „sa 25,9% u 2020. na 10,7% u drugom tromesečju 2023“, ali nedostaju podaci razvrstani po polu.¹⁰ Štaviše, stopa nezaposlenosti nije najbolji indikator povećanja učešća u radnoj snazi jer se ne uzimaju u obzir oni/e koji/e su potpuno van radne snage. Iz ove perspektive, učešće žena jeste povećano, ali ostaje nisko (sa 15,8% u 2020.¹¹ na 24,2% u 2023.¹²) uprkos većem povećanju učešća muškaraca (sa 44,8% u 2020. na 55,5% u 2023). Uzroci koji doprinose ovom stanju nisu ovde navedeni. Na primer, zastareli zakon o radu na Kosovu direktno doprinosi diskriminaciji žena pri zapošljavanju kako bi poslodavci izbegli plaćanje porodiljskog odsustva,¹³ slab pristup žena kapitalu,¹⁴ i nedovoljna dostupnost usluga brige o deci¹⁵ nisu navedeni među ključnim faktorima koji ometaju učešće žena u radnoj snazi i, posledično, ekonomski rast Kosova. Uključivanje rodne analize u vezi sa ovim ključnim izazovima bolje bi rodno integrisalo dokument i naglasilo značaj rešavanja ovih rodno povezanih izazova.

Istovremeno, neka rodno povezana pitanja obrađena su kasnije u ovom poglavlju. Podpoglavlje o **obrazovanju i tržištu rada** identifikuje značajne rodne nejednakosti na tržištu rada, ukazujući na stopu zaposlenosti muškaraca od 49,4% i žena od 18,4% kao ključni izazov. Navodi se da ova nejednakost koči ekonomski rast, produžava siromaštvo i ograničava mogućnosti za žene. Takođe se pominje da društvena uloga žena kao negovateljica, zajedno sa nedovoljnim uslugama brige o deci, pogoršava „rodne nejednakosti na radnom mestu, ograničavajući ekonomski rast i produžavajući cikluse siromaštva i nejednakosti“.¹⁶

Međutim, drugi delovi sveobuhvatne analize problema koji su mogli uključiti rodnu analizu, ali nisu, uključuju:

“

Pristup rodnoj ravnopravnosti „ne nanosi štetu“ zahteva da projekti/programi sprovedu analizu potencijalnih rizika od nenamernog produblivanja ili jačanja rodne nejednakosti u kontekstu intervencije, proaktivno prate rizike i preduzimaju korektivne/kompensacione mere ako je primenjivo.

- Odbor za razvojnu pomoc OECD-a

”

⁸ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 11.

⁹ U skladu sa smernicama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) za označavanje [Politika za Rodnu Ravnopravnost](#), „politika za rodnu ravnopravnost, „Analiza rodne perspektive i pristup 'ne čini štetu' obavezni su za sve aktivnosti pomoći kako bi se osiguralo da projekat/program najmanje ne perpetuiira ili pogoršava rodne nejednakosti.“ Za više informacija o rešavanju neformalnosti u Kosovu koristeći ovaj pristup, pogledajte MŽK, [U senci: Rodna analiza neformalnog rada na Kosovu](#), 2024.

¹⁰ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 12.

¹¹ Kosovska agencija za statistiku (KAS), [Istraživanje radne snage za Q4](#), 2020, str. 15.

¹² KAS, [Istraživanje radne snage 2023](#), 2024.

¹³ MŽK, [Rodno zasnovana diskriminacija i rad na Kosovu](#), 2022.

¹⁴ MŽK, [Rodna analiza Kosova](#), 2018.

¹⁵ MŽK, [Ko vodi brigu o deci? Potrebnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu](#), 2016.

¹⁶ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 16.

- **Upravljanje, reforma javne uprave (RJU) i upravljanje javnim finansijama (UJF):** Nije navedeno da: 1) koordinacija u planiranju javnih politika zahteva obavezno obezbeđenje kvaliteta, što uključuje sprovođenje procene uticaja na rodnu ravnopravnost pre nego što se politike odobre;¹⁷ 2) zapošljavanje na osnovu zasluga mora uključivati afirmativne mere kako bi se osiguralo sprovođenje zahteva [Zakona o rodnoj ravnopravnosti](#) (ZRR) za jednaku zastupljenost žena i muškaraca; i 3) rodno odgovorno budžetiranje treba da se institucionalizuje unutar novih zakona i postojećih UJF sistema kako bi se sproveli zahtevi ZRR,¹⁸ kao i obaveze prema [Rodnom okviru za javne rashode i finansijsku odgovornost \(PEFA\)](#) i indikatoru Cilja održivog razvoja (SDG) [5.c.1.](#)
- **Zelena i digitalna tranzicija:** Iako se govori o „pravednoj tranziciji koja ne ostavlja segmente populacije iza sebe“, Reformska agenda ne uključuje rodnu analizu vezanu za zelenu tranziciju ili energetske siromaštinu; niti se navodi potreba za inkluzivnom, rodno odgovornom digitalnom tranzicijom; niti se pominje rodni pristup pitanjima sajber bezbednosti.¹⁹
- **Razvoj privatnog sektora i poslovno okruženje:** Rodna priroda izazova povezanih sa ljudskim kapitalom, pristupom finansijama i profesionalnim stereotipima nije pomenuta.²⁰
- **Obrazovanje i tržište rada:** Nije navedena potreba za inkluzivnom, rodno odgovornom digitalnom pismenošću i digitalizacijom.²¹
- **Fundamenti/Vladavina prava** Ne pominje se izrazito rodna priroda kriminala, gde muškarci čine 95%²² krivičnih dela. Takođe se u ovom delu ne ističe da je rodno zasnovano nasilje jedno od najčešće počinjenih krivičnih dela. Dok se ljudska i manjinska prava eksplicitno spominju, prava žena i osoba koje se identifikuju kao lezbejke, gej, biseksualne, trans*, kvir, interseksualne i druge (LGBTQI+) nisu pomenuta.

I EU i Vlada Kosova obavezale su se da rodna analiza informiše sve programe i rashode.²³ Reformska agenda je, dakle, mogla uključiti više rodne analize u ovom poglavlju kako bi se bolje informisale ciljane reforme.

2. Ciljevi Reformske agende

U svojim ciljevima, Reformska agenda se obavezuje na „unapređenje rodne ravnopravnosti“, prvenstveno u vezi sa rešavanjem rodno zasnovanog nasilja.²⁴ U vezi sa „Doprinosom Reformske agende ostvarivanju opštih ciljeva Fonda za reformu i rast“, Reformska agenda se opšte odnosi na vrednosti EU, koje uključuju rodnu ravnopravnost, ali to nije eksplicitno pomenuto. Tek nekoliko referenci se odnosi na unapređenje rodne ravnopravnosti u odeljku o tome kako će Reformska agenda doprineti Fondu, prvenstveno u vezi sa „Razvojem i zadržavanjem ljudskog kapitala“: ranom predškolskom edukacijom i povećanjem učešća žena u radnoj snazi; i „Zaštitom osnovnih prava“ kroz „jačanje zaštite od porodičnog i rodno zasnovanog nasilja“.²⁵ Činjenica da rodna ravnopravnost nije integrisana u svim odeljcima nije iznenađujuća jer sam Plan rasta EK nikada ne pominje rodnu ravnopravnost.²⁶ To što je Plan rasta EK potpuno rodno neutralan ograničava obim u kojem reformske agende partnerskih zemalja mogu referisati na obaveze unapređenja rodne ravnopravnosti. Rodna integracija prepuštena je državama. Iz ove perspektive, napori Kosova da integriše rodnu perspektivu su za pohvalu i prevazilaze zahteve EK.

3. Doslednost sa celokupnim političkim okvirom

¹⁷ KP, [Strategija bolje regulative 2.0 za Kosovo 2017-2021](#), potrebno je izvršiti procenu uticaja na rodnu ravnopravnost (jednakost), a zvaničnici su izjavili da ovi zahtevi ostaju na snazi. Agencija za rodnu ravnopravnost u KP je dala smernice o tome kako da se sprovedu takve procene: [Priručnik za procenu uticaja na rodnu ravnopravnost](#) (2019).

¹⁸ MŽK, [Kratak pregled politike: GRB u budžetu Kosova za 2024](#), 2023.

¹⁹ MŽK, [Rodna ravnopravnost: U središtu IT-a...i dalje](#), 2024.

²⁰ MŽK, [Rodna analiza Kosova](#), 2018.

²¹ MŽK, [Rodna ravnopravnost: U središtu IT-a...i dalje](#), 2024.

²² KAS, Broj punoletnih osoba osuđenih za krivična dela prema sudovima i polu, 2019.

²³ Zakon o rodnoj ravnopravnosti, [Član 5.](#) EU [Rodno Akcionom Planu \(RAP\) III](#) obavezuje na korišćenje OECD markera za rodnu ravnopravnost, koji zahteva da analiza rodne perspektive informiše sve programe i njihove rodne oznake.

²⁴ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 17.

²⁵ Ibid., str. 18.

²⁶ EK, [New Plan rasta za Zapadni Balkan](#), Brisel, novembar 2023.

Reformska agenda sadrži poglavlje koje ilustruje njenu doslednost sa celokupnim političkim okvirom Kosova, uključujući Program ekonomskih reformi 2024–2026, Nacionalnu strategiju i plan razvoja za 2030. godinu i Nacionalni program za evropske integracije, između ostalog. Ovo poglavlje prikazuje kako se reforme planirane u Reformskoj agendi usklađuju sa sličnim prethodno usvojenim obavezama, poput povećanja učešća žena na tržištu rada. S obzirom na to da su ovo prethodno usvojene politike, sadržaj ovog poglavlja ostaje dosledan sadržaju originalnih politika. Dakle, stepen do kojeg su prethodne politike bile rodno integrisane utiče na to kako je Reformska agenda mogla da integriše te obaveze. Postojale su mogućnosti za dalju rodnu integraciju ovih političkih dokumenata, a time i Reformske agende.²⁷

4. Ključni prioriteti politike

Nekoliko ključnih političkih prioriteta navedenih u ovom odeljku Reformske agende su rodno neutralni, što znači da ne sadrže reference na unapređenje rodne ravnopravnosti. Međutim, mogli su da se pozabave rodnom nejednakostima opisanim u prethodnom odeljku analize problema. Na primer, **4.1. Fundamentalni sektori**, povezani s vladavinom prava, mogli su da pomenu rešavanje rodne prirode kriminala, rodno zasnovanog nasilja kao ključnog pitanja vladavine prava, i prava žena kao ljudskih prava (pored prava manjina, koja su izričito pomenuta). Takođe, **4.2. Digitalna transformacija i pitanja digitalne sigurnosti** mogle su da se odnose na potrebu za inkluzivnom, rodno osetljivom digitalizacijom i sajber bezbednošću.²⁸ Jedini prioritet „**4.3. Obrazovanje, obuka, zapošljavanje i socijalni ciljevi**“ sadrži jasne ciljeve koji će doprineti rodnoj ravnopravnosti. Planira se proširenje pristupa ranom obrazovanju i predviđa se „pozitivan uticaj na izgleda za zapošljavanje i produktivnost rada majki”.²⁹ Dalje se planira „povećanje učešća žena, mladih i ranjivih grupa na tržištu rada”.

5. Integracija rodne perspektive

Reformska agenda sadrži poglavlje o integraciji rodne perspektive, uključujući odeljak posvećen rodnoj ravnopravnosti. U dokumentu se navodi da je Kosovo uzelo u obzir rodnu perspektivu tokom procesa identifikacije i planiranja reformi unutar Reformske agende za rast. Takođe se ističe da će se truditi da taj pristup zadrži i tokom implementacije reformi, kako bi se osiguralo da koristi ovih reformi budu ravnopravno podeljene između žena i muškaraca, devojčica i dečaka”.³⁰ U vezi sa *fundamentalnim pravima i vladavinom prava*, Vlada se obavezuje na:

jačanje sprovođenja zakonodavnog i strateškog okvira za zaštitu od nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, izradu regulatornog okvira Kosova za rodno odgovorno budžetiranje, sprovođenje ex-ante rodne analize uticaja u svim novim regulatornim okvirima i pripremu novog Programa rodne ravnopravnosti Kosova, celovite vladine inicijative za unapređenje rodne ravnopravnosti za sve na Kosovu.³¹

Reformska agenda ima za cilj da se pozabavi nejednakostima u učešću na tržištu rada kroz integraciju rodne ravnopravnosti u ključne sektore poput obrazovanja, poslovnog okruženja i javne uprave. Planirane reforme fokusiraju se na unapređenje učešća žena na tržištu rada putem aktivnih mera, poboljšanja pristupa finansiranju i promovisanja rodne ravnopravnosti u rukovodećim pozicijama u javnim institucijama. Dodatne obaveze koje se odnose na rodnu ravnopravnost uključuju:

U oblasti politike ljudskog kapitala, radićemo na povećanju učešća žena na tržištu rada kroz aktivne mere tržišta rada. U oblasti politike razvoja privatnog sektora i poslovnog okruženja, radićemo na unapređenju pristupa žena finansijama kroz Kosovski fond za kreditne garancije (KFKG) i direktnu podršku malim i srednjim preduzećima (MSP) i startupovima u vlasništvu žena. [...] U oblasti politike

²⁷ MŽK je dostavila detaljne komentare na nekoliko ovih političkih dokumenata, ukazujući na to kako bi se mogla unaprediti rodna perspektiva.

²⁸ MŽK, *Rodna ravnopravnost: U središtu IT-a...i dalje*, 2024.

²⁹ Vlada Kosova, *Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova*, 2024, str. 31.

³⁰ Ibid., str. 31.

³¹ Ibid., str. 31.

reforme javne uprave, kroz redovne procese zapošljavanja, uložićemo napore da povećamo rodnu ravnopravnost u javnim institucijama, posebno na rukovodećim i odlučujućim pozicijama.³²

Ove obaveze rešavaju neke od ključnih rodni nejednakosti na Kosovu. Dodatne obaveze mogle su da teže rodnoj integraciji Digitalne transformacije i pitanja digitalne sigurnosti.

Činjenica da šablon EK za Reformski plan uključuje poseban odeljak o rodnoj ravnopravnosti i rodnoj integraciji, umesto da traži rodnu integraciju unutar ključnih prioriteta politike, podriva značaj integracije, koja podrazumeva uključivanje (mainstreaming) rodne perspektive unutar prioriteta i planova.³³ To znači da se od vlada nije izričito zahtevalo da integrišu pažnju na unapređenje rodne ravnopravnosti u svaku reformu, već da je tretiraju kao naknadnu misao. Osiguranje sprovođenja obaveza prema rodnoj ravnopravnosti zahteva jasne ciljeve, indikatore, početne vrednosti i ciljeve koji omogućavaju praćenje i evaluaciju uticaja. U suprotnom, postoji rizik da takve obaveze neće biti sprovedene ili izveštavane.

Reformska agenda priznaje „dobru praksu“ Vlade u konsultovanju OCD-a u maju 2024. godine, navodeći da će „analitički uvidi i ekspertiza nekih od najaktivnijih OCD-a koji se bave rodnom ravnopravnošću i osnaživanjem žena biti korisni u sprovođenju ovih reformi”.³⁴ Vlada se obavezuje na „kontinuirano praćenje od strane OCD-a koji se bave rodnom ravnopravnošću i osnaživanjem žena, s ciljem osiguravanja efikasne rodne integracije tokom ovog ambicioznog reformskog procesa”.

6. Oblast politike 1: Upravljanje, reforma javne uprave i upravljanje javnim finansijama

Deo II Reformske agende razrađuje oblasti politike i planirane reforme. U vezi sa **I.1. Reformom javne uprave**, ni odeljak „Izazovi“ (analiza problema), ni odeljci „Ciljevi“ ili „Kvalitativni i kvantitativni koraci koji će se preduzeti u okviru ove reforme“ nisu rodno osetljivi. Oni su mogli da uključe institucionalizaciju rodno odgovornog zapošljavanja zasnovanog na zaslugama u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (ZRR) kao relevantnog za ovaj deo, umesto u odeljku o integraciji rodne perspektive. Ni **I.2. Upravljanje javnim finansijama** ne pominje potrebu za rodno odgovornim budžetiranjem, uključujući i pojašnjenje korišćenja afirmativnih mera u javnim nabavkama kao deo predviđenih izmena i dopuna Zakona o javnim nabavkama. Umesto da se rodno odgovorno budžetiranje pominje u odeljku o rodnoj integraciji, moglo je biti uključeno ovde sa jasnim ciljem da se institucionalizuje rodno odgovorno budžetiranje u predstojećim izmenama i dopunama Zakona o javnim finansijama i odgovornosti i Zakona o javnim nabavkama. Pored toga što je to zahtev ZRR-a, rodno odgovorno budžetiranje moglo bi da podrži predviđene reforme upravljanja javnim finansijama kroz unapređenje transparentnosti, odgovornosti i planiranja budžeta putem obaveznih analiza uticaja (po rodovima). Iako se pominju „najbolji međunarodni standardi“, među njima je mogao da se navede PEFA okvir za rod, koji uključuje osiguranje rodne analize kao dela godišnjih revizija performansi.

7. Oblast politike 2: Zelena i digitalna tranzicija

U vezi s ovom oblasti politike, **2.1. Digitalizacija javnih usluga i infrastrukture** ne uključuje osiguranje rodne analize kao deo planiranog pregleda nacrt zakona i politika radi sprečavanja administrativnog opterećenja. Takođe, inkluzivna, rodno odgovorna digitalizacija usluga nije eksplicitno pomenuta. Odeljak **2.2. Sajber bezbednost** ne sadrži rodnu analizu niti pažnju na rodno odgovorne reforme i novo zakonodavstvo o sajber bezbednosti. Odeljak **2.3. Tržišne reforme** pominje ulaganje u „i muškarce i žene“ u radnoj snazi, ali to nije u direktnoj vezi sa drugim sektorskim reformama. Rodne analize uticaja bile bi relevantne za planirane reforme pravnog okvira, **2.4. Politiku dekarbonizacije i planirani registar ranjivih potrošača**, **2.5. Korišćenje obnovljivih izvora energije** i **2.6. Energetsku efikasnost**, ali nisu pomenute.

---

³² Ibid., str. 31.

³³ Komparacija sa agendama reformi drugih zemalja Zapadnog Balkana sugerise da je isti šablon korišćen za sve zemlje. Stoga se čini da EK nije zahtevala uvođenje rodne ravnopravnosti u svaku od ključnih reformi, već je to ostalo na opštoj diskusiji. Sličan pristup korišćen je i u programiranju IPA fondova. Posebno je značajno da deo šablona „ne čini štetu“ izgleda da se odnosi samo na životnu sredinu, a ne na princip „ne čini štetu“ u vezi sa društvenim i rodniim pitanjima.

³⁴ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 32.

8. Oblast politike 3: Razvoj privatnog sektora i poslovnog okruženja

3.1. *Odeljak 3.1. Poslovno okruženje* ne sadrži rodnu analizu niti korake, kao što su oni povezani sa planiranim finansiranjem malih preduzeća i startupova, uključujući IKT sektor i zelenu i cirkularnu ekonomiju, ili Inteligentni transportni sistem. *Odeljak 3.2. Pristup finansijama* ne uključuje rodnu analizu izazova. Međutim, sadrži planirani korak „povećanje obima Kosovski fond za kreditne garancije (KFKG) kako bi bolje podržao MSP, posebno žene u biznisu, poljoprivrednike/ke i startupove.”³⁵

9. Oblast politike 4: Razvoj i zadržavanje ljudskog kapitala

Odeljak 4.1. Obrazovanje uključuje akciju usmerenu na rano obrazovanje, što može da „olakša učešće žena na tržištu rada”.³⁶ Reformska agenda prepoznaje potrebu za rešavanjem „rodnih stereotipa“ u kurikulumu i udžbenicima, osiguravajući da je „rodna ravnopravnost opšti standard“, kao i za postizanje rodne ravnoteže među autorima udžbenika i angažovanjem žena ekspertica u razvoju kurikuluma.³⁷ Tokom implementacije, kvalitativni pregled kurikuluma za preduniverzitetsko obrazovanje i udžbenika moraće da uključi rodni proveru koristeći Priručnik za sprečavanje rodni stereotipa u udžbenicima kako bi se osiguralo da knjige ne reprodukuju rodne norme i odnose, već da ih preispituju. Međutim, Reformska agenda ne uključuje rodnu analizu niti korake u vezi s rodno odgovornom digitalizacijom obrazovanja.³⁸ Unapređenje kvaliteta obrazovanja kroz profesionalni razvoj i licenciranje nastavnika moglo je da uključi osiguranje da su nastavnici kvalifikovani za rodno odgovornu pedagogiju i nastavu usmerenu na transformaciju rodni normi.³⁹ Evaluacije školskih performansi treba da uključuju indikatore za unapređenje rodne ravnopravnosti, uključujući rodnu ravnotežu među nastavnim osobljem, politike za rodnu ravnopravnost i protiv seksualnog uznemiravanja, kao i kvalitet rodno-transformativnog obrazovanja.⁴⁰

Reforme tržišta rada u odeljku 4.2. uključuju jasne obaveze da se „poveća učešće žena, mladih i ranjivih grupa na tržištu rada kroz kontinuiranu reorganizaciju i unapređene administrativne kapacitete javnih službi za zapošljavanje”.⁴¹ Izazov niskog učešća žena na tržištu rada je obrađen, a objašnjena je i potreba za više usluga ranog obrazovanja. Međutim, drugi osnovni uzroci nisu navedeni u analizi problema, kao što je hitna potreba za izmenama Zakona o radu kako bi država, a ne poslodavci, bila odgovorna za naknade tokom porodijskog odsustva, čime bi se smanjila rodna diskriminacija pri zapošljavanju.⁴² Planirani korak za stručno obrazovanje i obuku (VET) i obrazovanje odraslih koji predviđa da nastavnici i treneri budu „obučeni za novi kurikulum ili da već imaju relevantno profesionalno iskustvo“ mogao je da uključi kvalifikacije za rodno-transformativnu pedagogiju i nastavu.⁴³ Iako reforma predviđa da „50% aktivnih mera na tržištu rada cilja žene, mlade (starosti 15–29 godina), osobe sa invaliditetom, one koji žive u ruralnim oblastima i pripadnice etničkih manjina“, ovaj cilj zapravo ne odgovara nivou potreba identifikovanih u izazovima (analizi problema). Argument bi bio da je više od 50% resursa potrebno za podršku različitim ženama, uzimajući u obzir njihovo značajno niže učešće u zapošljavanju. Kombinovanje ovih grupa u jedan cilj zamagljuje razlike među njima. Intersekcionalna rodna analiza uticaja mogla je da identifikuje potrebe svake grupe, obezbeđujući ciljeve zasnovane na potrebama i razdvojene po polu za svaku grupu: žene i muškarce, mlade, osobe sa invaliditetom, iz ruralnih područja i iz manjinskih zajednica.⁴⁴

³⁵ Ibid., str. 67-68.

³⁶ Ibid., str. 70.

³⁷ Ibid., str. 72-73.

³⁸ Za predloge u vezi s ovim, pogledajte MŽK, *Rodna ravnopravnost: U središtu IT-a... i dalje*, 2024.

³⁹ Vlada Kosova, *Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova*, 2024, str. 72. Predstojeći rad MŽK-a ilustruje potrebu za ovim. Pogledajte takođe MŽK, *Integrisanje rodno-transformativnih pristupa u nastavne planove i programe ranog obrazovanja i pedagogiju*, 2024.

⁴⁰ Pogledajte MŽK, *Integrisanje rodno-transformativnih pristupa u nastavne planove i programe ranog obrazovanja i pedagogiju*, 2024. MŽK je razvila metodologiju za procenu ovoga zasnovanu na najboljoj međunarodnoj praksi, koju bi Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija moglo da koristi za informisanje inspekcijских kriterijuma. Rodno-transformativno se odnosi na potrebu da se promene rodne norme i odnosi (tj. društvene uloge koje žene i muškarci imaju u društvu), kako bi i žene i muškarci imali jednake mogućnosti za obrazovanje i zapošljavanje u različitim oblastima, kao i jednaka prava da provode sličnu količinu vremena na brigu i podizanje svojih porodica.

⁴¹ Vlada Kosova, *Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova*, 2024, str. 74.

⁴² Pogledaj MŽK, *Rodno zasnovana diskriminacija i rad na Kosovu*, 2022.

⁴³ Vlada Kosova, *Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova*, 2024, str. 77.

⁴⁴ Ovo bi bilo u skladu sa EU *Rodno Akcionom Planu (RAP) III*, što zahteva intersekcionalni pristup spolnom finansiranju EU.

10. Oblast politike 5: Osnove / Vladavina prava

Planirane reforme u okviru **5.1. Pravosuđe su rodno neutralne**. Reforme povezane sa Sistemom za upravljanje predmetima (CMIS) mogle su uključiti obezbeđivanje interoperabilnosti sa bazom podataka za identifikaciju slučajeva rodno zasnovanog nasilja, sa ciljem smanjenja administrativnog opterećenja za institucije odgovorne za korišćenje oba sistema.⁴⁵ Sudska inspekcija i disciplinske mere mogle su uključiti kriterijume vezane za rodnu ravnopravnost, kao što su adresiranje rodno zasnovane diskriminacije u presudama; niske ili uslovne kazne u slučajevima koji uključuju rodno zasnovano nasilje;⁴⁶ i ilegalna praksa pojedinih tužilaca i sudija da "mire" krivične slučajeve rodno zasnovanog nasilja umesto da obezbede ex officio (automatsko) gonjenje. Deo posvećen završetku amandmana na Građanski zakonik do 2025. godine značajno ističe zaštitu "najugroženijih sektora kosovskog društva, posebno žena i dece, kao i LGBTI osoba".⁴⁷

Akcije vezane za **5.2. Borba protiv korupcije** i **5.3. Borba protiv organizovanog kriminala** su rodno neutralne. U okviru **5.4. Osnovna prava**, postoji specifična akcija: "5.4.1. Jačanje implementacije zakonodavnog i strateškog okvira o zaštiti od porodičnog i rodno zasnovanog nasilja i o pravima zajednica koje nisu u većini".⁴⁸ Deo koji se odnosi na izazove fokusira se na prava zajednica koje nisu u većini, bez adekvatnog razmatranja ključnih problema koji doprinose rodno zasnovanom nasilju. Međutim, "koraci" u okviru ove reforme adresiraju potrebu za uspostavljanjem Sekretarijata nacionalnog koordinatora za rodno zasnovano nasilje i obezbeđivanje kazni iznad minimalnog zakonskog praga. Sekretarijat bi svakako trebalo da se bavi svim oblicima rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ("[Istanbulska konvencija](#)"), a ne samo slučajevima porodičnog nasilja.

Reforma **5.5. Demokratija** je rodno neutralna, iako bi planirano uvođenje "mera i/ili sankcija u poslovanje" moglo uključiti sankcije za rodno zasnovanu diskriminaciju u govorima poslanika i obaveze za obezbeđivanje da su obavezne procene uticaja na rodnu ravnopravnost pravilno sprovedene (kvalitativno) pre usvajanja nacrtu zakona od strane Vlade.⁴⁹

11. Opšti uslovi za isplate

Deo o **makroekonomskoj stabilnosti** fokusira se na Bruto domaći proizvod (BDP) kao pokazatelj rasta. Sve više dokaza ukazuje na to da BDP nije najbolji pokazatelj napretka i poboljšanja dobrobiti, posebno s obzirom na to da prikriva nejednakosti među ljudima u populaciji.⁵⁰ Takođe, planovi Vlade za rešavanje neformalne ekonomije zahtevaju rodno osetljiv pristup kako bi se osiguralo da ne nanese štetu najranjivijim grupama.⁵¹

Kada je reč o **upravljanju javnim finansijama**, primećena je pozitivna PEFA performansa Kosova, ali se ne pominje sprovođenje [PEFA Rodnog okvira](#). Niti je spomenut napredak Kosova u [ispunjavanju SDG 5.c.1 indikatora](#) o rodno odgovornom budžetiranju. Kao zakonska obaveza u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (ZRR), rodno odgovorno budžetiranje je važno za transparentnost i nadzor budžeta; sprovođenje PEFA Rodnog okvira i SDG 5.c.1 bi doprinelo **poboljšanju transparentnosti javnih rashoda**, uključujući objavljivanje informacija o tome kako su planirani i sprovedeni rodno odgovorni rashodi.

⁴⁵ Prema [Zakon o prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja](#), "Sve institucije koje pružaju usluge u slučajevima nasilja u porodici dužne su da registruju podatke u bazi podataka za identifikaciju slučajeva nasilja u porodici u Republici Kosovo u roku od dvadeset četiri (24) sata" (Vlada Kosova, Zakon br. 08/L-185, član 61).

⁴⁶ Prema Kosovskom centru za rodne studije (KGSC), 74% praćenih kazni uključivalo je uslovnu osudu (37 od 50 slučajeva) ([Istanbulska konvencija u presudama sudova na Kosovu](#), 2022, str. 18). „Uslovna kazna“ podrazumeva da sudija osuđuje osobu na zatvor ili kaznu zatvora, ali odlaže izricanje kazne, omogućavajući osobi da odsluži vreme dok je na uslovnoj slobodi. Ako je uslovni rad uspešno završen, sudija obično odbacuje slučaj.

⁴⁷ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 81.

⁴⁸ Ibid., str. 86.

⁴⁹ Ibid., str. 88. Vidi fusnotu 17 u vezi sa obavezom analize uticaja na rodnu ravnopravnost.

⁵⁰ Costanza et al., "[Izvan BDP-a: Potreba za novim merama napretka](#)", 2009; Kubiszewski et al., "[Izvan BDP-a: Merenje i postizanje globalnog istinskog napretka](#)", *Ekološka ekonomija*, 93:57-68, 2013; i [Fleurbaei, Marc](#), "[Izvan BDP-a: Potraga za merom socijalnog blagostanja](#)", *Časopis za ekonomsku literaturu*, 47 (4): 1029-75.

⁵¹ MŽK, [U senci: Rodna analiza neformalne ekonomije na Kosovu](#), 2024.

Generalno, proces izrade budžeta na Kosovu bio je netransparentan, jer nacrti budžeta nisu deljeni na javne konsultacije u skladu sa [Uredbom \(GRK\) br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javnih konsultacija](#). Ova netransparentnost ometala je mogućnost civilnog društva da analizira budžet iz rodne perspektive i podrži rodno odgovornije budžetiranje.

14. Konsultacije

Reformska agenda ima odeljak koji opisuje sprovedene javne konsultacije za njenu izradu. Vlada Kosova ima obavezu da osigura da svi zakoni i politike prolaze kroz adekvatne javne konsultacije u skladu sa [Uredbom \(GRK\) br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javnih konsultacija](#). Generalno, Kancelarija nacionalnog IPA koordinatora u Kancelariji premijera (KP) obavestila je Mrežu Žena Kosova (MŽK) o planiranim reformama u decembru 2023. godine. Zatim je 2. maja 2024. KP objavio informaciju da je Međuministarski savet za evropske integracije diskutovao o "Reformskoj agendi u okviru EU Plana rasta za Zapadni Balkan i ključnim reformama Nacionalnog programa za evropske integracije 2024-2028".⁵² Tom prilikom, premijer je spomenuo planirane konsultacije sa civilnim društvom, međunarodnim finansijskim institucijama i ekonomskim organizacijama o reformama. Vlada je informisala civilno društvo o Planu rasta i pripremi Reformske agende kroz proces konsultacija koji je uključivao odvojene sastanke sa predstavnicima civilnog društva i poslovnim zajednicama u maju 2024. godine.⁵³ Tokom konsultacija sa civilnim društvom 3. maja 2024, zvaničnici KP-a su pružili informacije o svakoj oblasti politike. Učesnici su mogli da komentarišu i postavljaju pitanja. Učešće civilnog društva uključivalo je prilično uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca, a tri predstavnice organizacija za prava žena (ŽOCD) su učestvovala, uključujući MŽK.⁵⁴ Civilno društvo je takođe moglo da dostavi pisane komentare na Reformski plan, a MŽK je podnela komentare 8. maja 2024. Međutim, kosovski zvaničnici su ukazali na to da je Reformski plan bilo teško pregovarati sa EK i da je u osnovi bio finalizovan kada je predstavljen civilnom društvu, ostavljajući malo prostora za izmene. Konačni dokument Reformske agende nije bio podeljen putem zvanične [platforme za javne konsultacije](#).

Pregled završnog dokumenta sugerise da veći deo doprinosa civilnog društva nije adresiran, uprkos tome što je u konačnoj reformskoj agendi navedeno da su povratne informacije „obraćene i reflektovane“. Kako je navedeno, prema zvaničnicima, Reformska agenda je već dostigla konačnu verziju koju je bilo teško revidirati na osnovu konsultacija sa civilnim društvom. Predstavnik KP je izjavio: „EK nije omogućila suštinske promene u tome kako su formulisani koraci reformi.“⁵⁵ Ovo je sputavalo stepen do kojeg bi civilno društvo moglo uticati na sadržaj Reformske agende, uključujući i rodnu perspektivu. Dakle, proces usvajanja Reformske agende nije mogao da ima adekvatne javne konsultacije.

15. Praćenje, izveštavanje i evaluacija

Vladini planovi za praćenje *sprovođenja* Reformske agende eksplicitno ne pominju angažovanje organizacija civilnog društva (OCD) ili ekspertizu civilnog društva. Međutim, u odeljku o *procesu izveštavanja*, Reformska agenda navodi da:

Vlada će takođe saradivati sa organizacijama civilnog društva, poslovnim asocijacijama i drugim zainteresovanim stranama u implementaciji reformi i praćenju njihovog sprovođenja. To će biti učinjeno kroz dobro uspostavljene, institucionalizovane oblike i strukture saradnje, fokusirajući se na konsultacije, deljenje stručnosti i druge oblike saradnje.⁵⁶

ŽOCD su mogle biti eksplicitno pomenute kao ključni akteri koji mogu podržati praćenje reformi, posebno u pogledu njihove kvalitete, implementacije na terenu u različitim zajednicama i rodne odgovornosti. Njihova uloga jeste spomenuta u delu koji se odnosi na rodnu perspektivu u Reformskoj agendi, ali je mogla biti jasnije istaknuta u ovom odeljku.

⁵² KP, "Održan šesti sastanak Ministarskog saveta za evropske integracije", 2. maja 2024, pristupljeno 8. oktobra 2024. [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#) takođe opisuje konsultacije (str. 97-98).

⁵³ Ibid.

⁵⁴ MŽK, KGSC i Žene za Žene Kosovo.

⁵⁵ Komunikacija MŽK sa Vladom Kosova, 2024.

⁵⁶ Vlada Kosova, [Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova](#), 2024, str. 103.

Reformska agenda predviđa angažovanje “zajedničkih tela EU-Kosovo, stabilizacije i pridruživanja (SAA)” ustanovljenih prema SAA: Savet za stabilizaciju i pridruživanje (SSP), Komisija za stabilizaciju i pridruživanje i podkomiteta za stabilizaciju i pridruživanje i posebne grupe” u praćenju.⁵⁷ U tom smislu, prethodno međunarodno priznati dobar primer kako EU i Vlada Kosova angažuju civilno društvo u konsultacijama pre sastanaka SAA komiteta i podkomiteta mogao bi da se nastavi, uključujući pažnju na napredak u implementaciji Reformske agende.⁵⁸ Ovi sastanci mogli bi da uključuju raznovrsne ŽOCD. Planirano redovno objavljivanje šestomesečnih i godišnjih izveštaja Reformske agende o sprovođenju reformi će zaista podržati odgovornost i transparentnost prema javnosti. U skladu sa obavezama i EU i Vlade Kosova, izveštaji treba da sadrže podatke razvrstane po polu o krajnjim korisnicima, kao i dalje informacije o tome kako su reforme doprinele unapređenju rodne ravnopravnosti, koristeći analizu uticaja na pol. Ovo može otkriti potrebe koje mogu da utiču na buduće reforme. U razvoju „detaljnih“ smernica za izveštavanje o Reformskoj agendi,⁵⁹ KP može jasno da zahteva podatke razvrstane po polu i kvalitativno izveštavanje o tome kako su reforme doprinele rodnoj ravnopravnosti. Planirana revizija i evaluacija mogu uključiti pažnju na uticaje rashoda na rodnu ravnopravnost u skladu sa obavezama EU i Kosova za rodno odgovorno budžetiranje.

16. Kontrola i revizija

Reformska agenda izlaže proces kontrole i revizije. Zapaženo je da bi planirane izmene pravnog okvira za javne finansije, posebno zakona o javnim finansijama i odgovornosti i javnoj nabavci, mogle institucionalizovati rodno odgovorno budžetiranje kroz ciklus budžetiranja. Ovo bi pružilo jasnija uputstva za sprovođenje rodno odgovornog budžetiranja. Kontrola bi mogla uključivati obavezne provere da li se rodno odgovorno budžetiranje primenjuje ispravno, dok bi revizija mogla obuhvatiti ispitivanje rodni uticaja rashoda, u skladu sa obavezama iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti i najboljim praksama u [PEFA Rodnom okviru](#) i [SDG 5.c.1 indikatora](#).

17. Komunikacija

Plan komunikacije i vidljivosti predviđen Reformskoj agendi zahtevao bi ciljno, rodno odgovorne akcije kako bi se došlo do različitih žena i muškaraca koji imaju različite komunikacione potrebe i sredstva. Video materijali i infografike trebalo bi da uključuju rodno odgovornu sliku koja izaziva socijalizovane rodne norme i podstiče raznovrsne mogućnosti za žene i muškarce. Odabrani ključni projekti koji će biti prikazani trebalo bi da uključuju rodnu dimenziju, demonstrirajući doprinose Vlade u unapređenju rodne ravnopravnosti. Praćenje i evaluacija postignutih rezultata trebalo bi da obuhvate podatke razvrstane po spolu, uzimajući u obzir starosnu dob, etničku pripadnost i druge ključne demografske faktore, u skladu sa odredbama Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

18. Aneks 1: Koraci i uslovi za isplate po političkim oblastima

Ovaj aneks Reformske agende izlaže planirane reforme, finansijsku podršku EU, indikatore izveštavanja, početne tačke, korake koji treba da se preduzmu prema specifičnom šestomesečnom vremenskom okviru i isplate koje su predviđene na osnovu postignutih koraka, između ostalog. Iako je neki deo Reformske agende rodno odgovoran, kako je prikazano u prethodnim delovima ovog dokumenta, nisu svi obavezni ciljevi dosledno odraženi u indikatorima Agende. Pregled indikatora pokazuje da samo četiri podoblasti eksplicitno adresiraju rodnu ravnopravnost. Prvo, u okviru “Fundamentalnih prava”, u vezi sa operativnim kapacitetima za zaštitu od nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, dva cilja se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti:

- Usmeravanje Sekretarijata Nacionalnog koordinatora; Broj izdatih zaštitnih naredbi na osnovnim sudovima povećaće se za 20% do 2025. (osnova 2023.)

⁵⁷ Ibid., str. 100.

⁵⁸ Juzová, Jana, *Ka inkluzivnom pristupanju EU: Naredna procena procesa pridruživanja Zapadnog Balkana EU iz rodne perspektive*, Kvinna till Kvinna Fondacija, Brisel, 2024, str. 30.

⁵⁹ Vlada Kosova, *Program za reformu i rast za Zapadni Balkan: Agenda reformi Kosova*, 2024, str. 102.

- Sankcije za nasilje u porodici biće iznad minimalnog zakonskog praga u najmanje 80% slučajeva; Broj konačnih presuda vezanih za nasilje u porodici, koristeći porodičnu vezu kao otežavajuću okolnost, povećan za 40% do 2026. (osnova 2023.)⁶⁰

Drugi plan, koji ima za cilj da „poveća učešće žena, mladih i ranjivih grupa na tržištu rada kroz restrukturiranje i unapređenje administrativnih kapaciteta javnih službi za zapošljavanje“, uključuje delimično nejasan cilj: „50% aktivnih mera tržišta rada ciljano je na žene, mlade (uzrasta 15-29 godina), osobe [...]“. Treći plan, koji se odnosi na pristup finansiranju, uključuje korake:

Uvećati Kosovski fond za kreditnu garanciju (KFKG) za poboljšanje pristupa finansiranju sa posebnim naglaskom na izvozno orijentisane proizvođače i pružaoce usluga, kao i nedovoljno servisirane MSME, poput žena u biznisu, poljoprivrednika i start-up kompanija stvaranjem dva dodatna okvira: izvozno orijentisani MSME okvir i start-up okvir (kompanije registrovane manje od 2 godine). Pružiti dodatni vladin doprinos od 20 miliona evra za kapitalnu strukturu Fonda.⁶¹

Četvrto, planirano „Povećanje upisa i kvaliteta obrazovanja u ranom detinjstvu kroz unapređenje pristupa i kvaliteta sistema i usluga brige, kao i promovisanje holističkog razvoja dece, što bi rezultiralo olakšavanjem učešća žena na tržištu rada“, postavlja dva cilja za povećanje učešća dece u obrazovanju u ranom detinjstvu: uzrasta 0–2 godine (8%) do decembra 2025. i uzrasta 3–5 godina (45%) do decembra 2026. godine. Iako je navedeno da ovo može doprineti većem učešću žena u radnoj snazi, nijedan indikator to precizno ne meri. Reformska agenda takođe predviđa razvrstavanje nekih ciljeva po polu, ali osnovni podaci i ciljne vrednosti nisu definisani, što čini doprinos rodnoj ravnopravnosti nejasnim.⁶² Nedostatak jasnih indikatora i ciljeva u vezi sa unapređenjem rodne ravnopravnosti će verovatno ometati praćenje i evaluaciju napretka.⁶³

Nekoliko reformi je moglo uključiti indikatore za merenje napretka ka unapređenju rodne ravnopravnosti, kao što je MŽK predložila tokom konsultacija o nacrtu Reformske agende (vidi Aneks 1). Na primer, u vezi sa tržištem rada, reforma planira „Povećati učešće žena, mladih i ugroženih grupa na tržištu rada kroz tekuće restrukturiranje i poboljšane administrativne kapacitete javnih službi za zapošljavanje“. Indikator je: „Stepen rada javne službe za zapošljavanje“. Nijedan indikator ne meri procenat žena, mladih žena/muškaraca i žena i muškaraca iz osetljivih grupa (npr. manjina i osoba sa invaliditetom) koji učestvuju na tržištu rada. Ovo će otežati praćenje i procenu napretka.

Odsustvo rodno odgovornih indikatora u oblastima kao što su obrazovanje, razvoj privatnog sektora i reforma javne uprave izaziva zabrinutost u pogledu sposobnosti Reformske agende da postigne svoje postavljene ciljeve ili da efikasno prati napredak ka rodnoj ravnopravnosti. Nedostatak rodno specifičnih pokazatelja slabi mehanizme odgovornosti i može negativno uticati na efikasnost sprovođenja mera usmerenih na rodnu ravnopravnost. Takođe, uprkos posvećenosti Kosova rodno odgovornom budžetiranju, očekivana finansijska podrška EU i predviđeni načini plaćanja ne uključuju planirana budžetska izdvajanja za rodnu ravnopravnost u celom Aneksu, što dodatno otežava ostvarenje ciljeva.

Zaključci

- Novi Plan rasta Evropske komisije je rodno neutralan, ostavljajući vladama Zapadnog Balkana odgovornost da uključe rodno odgovorne reforme u svoje agende reformi.
- Činjenica da je Evropska komisija u okviru reformske agende izdvojila poseban odeljak za rodnu ravnopravnost, umesto da je rodna ravnopravnost integrisana u sve delove agende sa jasno definisanim ciljevima, oslabila je proces njenog sveobuhvatnog uključivanja u reforme.
- Obim u kojem su postojeće javne politike rodno integrisane uticao je na mogućnost davanja prioriteta i integracije obaveza prema unapređenju rodne ravnopravnosti u agendama reformi.

⁶⁰ Ibid., str. 133.

⁶¹ Ibid., str. 129.

⁶² Na primer, o primarnom i sekundarnom obrazovanju (4.1.3.) i stručnom obrazovanju i obuci (4.2.2) (str. 130-131).

⁶³ Praćenje drugih strategija povezanih sa procesom pridruživanja EU, kao što je Evropska agenda reformi, ukazuje na to da nedostatak indikatora može usporiti sprovođenje mera osetljivih na rodnu ravnopravnost (pogledajte MŽK, [Integrisanje rodne perspektive u proces pridruživanja EU: Izveštaj o proceni zemlje: Kosovo 2022, 2023](#)).

- Vlada Kosova je integrisala pažnju na rodnu ravnopravnost u nekim, ali ne u svim, političkim oblastima. Agenda reformi obrađuje nekoliko ključnih pitanja koja su osnova rodne neravnopravnosti na Kosovu, ali su propuštene prilike za uključivanje rodne ravnopravnosti u dodatne oblasti.
- Jasni ciljevi, indikatori, osnovne vrednosti i ciljne vrednosti su od suštinskog značaja za praćenje i evaluaciju obaveza prema rodnoj ravnopravnosti; bez njih, sprovođenje i odgovornost su ugroženi.
- Javne konsultacije su se dogodile prekasno, što je ograničilo ulogu civilnog društva, uključujući organizacije za prava žena (ŽOCDs), u uticanju na agendu reformi i njenom informisanju stručnošću u rodnom mejnstrimingu.

Preporuke

Za EU

- Osigurati da proces praćenja i evaluacije napretka u sprovođenju agende reformi uključuje analizu kvaliteta implementacije, uključujući procene uticaja na rodnu ravnopravnost.
- Držati Vladu odgovornom za sprovođenje rodno odgovorno budžetiranja kao dela reformi, posebno imajući u vidu da će se plaćanja EU vršiti dva puta godišnje nakon verifikacije Evropske komisije da je Vlada ispunila relevantne uslove plaćanja i preduslove, poput makroekonomske stabilnosti, dobrog upravljanja javnim finansijama, transparentnosti i nadzora budžeta. Evropska komisija može osigurati da ovi i alokacija sredstava EU uključuju rodno odgovorno budžetiranje.
- Konsultovati raznolike ŽOCD-ove tokom implementacije, praćenja i evaluacije agende reformi, na primer putem konsultacija vezanih za sastanke odbora i pododbora SSP-a. Uključiti ih u pružanje nezavisnog doprinosa praćenju i evaluaciji ispunjavanja uslova.
- Osigurati da svi budući propisi i programi eksternog finansiranja EU, uključujući bilo koji budući Plan rasta, implementiraju obaveze EU prema OECD DAC Marker politici rodne ravnopravnosti tako što će jasno zahtevati da rodne analize informišu sve programe EU i da svi programi eksternog finansiranja EU uključuju jasne ciljeve, indikatore i ciljne vrednosti vezane za rodnu ravnopravnost.

Za Vladu

- Osigurati rodno odgovorne reforme u svim političkim oblastima tokom implementacije, u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (LGE). Preduzeti inicijativu za dodavanje, praćenje i evaluaciju dodatnih i rodno razvrstanih indikatora povezanih sa Aneksom agende reformi, mereći napredak ka rodnoj ravnopravnosti u svim političkim oblastima. Na primer, ovo može uključivati praćenje stope upisa žena u programe stručnog obrazovanja i obuke, praćenje rasta ženskih preduzeća i osiguranje rodne ravnopravnosti u zapošljavanju u javnom sektoru, posebno na pozicijama odlučivanja. Pogledajte Aneks I za dodatne sugestije.
- Redovno objavljivati izveštaje o agendi reformi, kao što je planirano, uključujući intersekcijku analizu uticaja na rodnu ravnopravnost, kako reforme doprinose rodnoj ravnopravnosti, u skladu sa LGE. Osigurati da sva javna komunikacija u vezi sa agendom reformi uključuje rodno odgovoran pristup koji uzima u obzir različite komunikacione potrebe i sredstva žena i muškaraca.
- Osigurati učešće ŽOCD-ova u radnoj grupi za praćenje i preispitivanje sprovođenja reformi. Nastaviti prethodno međunarodno priznatu dobru praksu konsultovanja civilnog društva pre sastanaka odbora i pododbora SSP-a, obraćajući pažnju na napredak agende reformi, osiguravajući učešće različitih ŽOCD-ova.
- Uključiti ŽOCD-ove i stručnjake za rodnu ravnopravnost u praćenje i evaluaciju u kojoj meri reforme doprinose rodnoj ravnopravnosti, idealno ih kompenzujući za njihovo vreme i stručnost.
- Institucionalizovati rodno odgovorno budžetiranje u zakonima i sistemima upravljanja javnim finansijama, osiguravajući da sprovođenje agende reformi i sva povezana direktna budžetska podrška EU uključuju rodno odgovorno budžetiranje.
- Osigurati da se sve buduće politike, zakoni, strategije i programi kreiraju na osnovu analiza uticaja na rodnu ravnopravnost, u skladu sa LGE. Uključiti ciljeve, indikatore, osnovne vrednosti i ciljne vrednosti kako bi se merio uticaj na rodnu ravnopravnost.

Aneks 1. Propuštene prilike za uvođenje rodne ravnopravnosti u reformsku agendu Aneks

Aneks Reformske agende je važan po tome što utvrđuje vremenski okvir i ciljeve koje Vlada mora postići da bi se kvalifikovala za isplate iz EU. Prve četiri kolone sledeće tabele su iz Aneksa 1 Reformske agende: Koraci i uslovi plaćanja po oblastima politike. Na osnovu brze rodne analize Aneksa, poslednje dve kolone sugerišu načine na koje je Aneks mogao uključiti više rodno odgovornih reformi (ciljeva) i „koraka“ (ciljeva). MŽK je podvukla tekst koji je predložen za dodavanje, uključujući neke nove indikatore. Pošto je Aneks finalizovan i odobren, ovo je samo indikativno sa nekoliko primera; nije sveobuhvatan. Reformska agenda, i svaki sličan budući dokument, mogli bi imati koristi od temeljne rodne analize i uključivanja u to. Takođe, treba primetiti da je neki tekst u konačnoj Reformskoj agendi bio skraćen i nečitak. Za njih, MŽK je izvukao iz prethodno distribuiranog nacrtu Aneksa, iako postoji potencijal da se sadržaj može razlikovati.

Podoblast	Naziv reforme	Indikator	Korak	MŽK predlog izmene reforme	KWN predlog izmene koraka
Reforma javne uprave	1.1.1 Ojačati administrativne kapacitete redovnim popunjavanjem upražnjenih radnih mesta u javnoj upravi i smanjenjem broja slobodnih radnih mesta i pozicija vršioca dužnosti, uz poboljšanje upravljanja i praćenja ljudskih resursa zasnovanog na dokazima.	Stepen implementacije pravilnika o unutrašnjoj organizaciji u skladu sa LOFSAIA	80% planiranih otvorenih radnih mesta u godišnjem planu zapošljavanja za institucije državne uprave uspešno se popunjava redovnom organizacijom centralizovanog prijema i vrši se smanjenje broja vršilaca dužnosti na 20%.	Ojačati administrativne kapacitete redovnim popunjavanjem upražnjenih radnih mesta u javnoj upravi i smanjenjem broja slobodnih radnih mesta i pozicija vršioca dužnosti, <u>osiguravajući rodnu ravnotežu</u> , uz poboljšanje upravljanja i praćenja ljudskih resursa zasnovanog na dokazima.	<u>Dodatni korak: Povećan procenat žena u javnoj upravi, demonstrirajući poboljšanu ravnotežu polova nakon zapošljavanja zasnovanog na zaslugama korišćenjem afirmativnih mera.</u>
Upravljanje javnim finansijama	1.2.1 U potpunosti pravni i institucionalni okvir za sistem javnih nabavki	Stepen usklađenosti zakonskih okvira javnih nabavki i privatnog RJUtnerstva sa standardima EU	Usvajanje od strane Skupštine novih primarnih zakona o javnim nabavkama i javno-privatnom RJUtnerstvu usklađenih sa najnovijim pravnim tekovinama EU i standardima EU	Završiti <u>rodno odgovorni</u> zakonski i institucionalni okvir za sistem javnih nabavki i <u>finansijsko upravljanje</u>	Usvajanje od strane Skupštine novih primarnih zakona o javnim nabavkama i javno-privatnom RJUtnerstvu usklađenih sa najnovijim pravnim tekovinama EU i standardima EU, <u>uključujući rodno odgovorno budžetiranje</u> <u>Dodatni korak: Institucionalizirati rodno odgovorno budžetiranje u zakone i sistem javnih finansija kao dio novog Zakona o upravljanju javnim finansijama i odgovornosti</u>
		Stepen zaokruženosti zakonskog i institucionalnog okvira za javne nabavke	Godišnja revizija učinka aktivnosti nabavki u resornim ministarstvima u oblastima visokog rizika radi otkrivanja i sprečavanja korupcije i nepravilnosti. 10% velikih ugovora o javnim nabavkama se dodeljuje uz korišćenje najboljeg odnosa cene	Stepen do kojeg je zakonski i institucionalni okvir za javne nabavke završen i <u>sproveden u skladu sa rodno odgovornim budžetiranjem</u>	Godišnja revizija učinka aktivnosti nabavki u resornim ministarstvima u oblastima visokog rizika za otkrivanje i sprečavanje korupcije i <u>nepravilnosti i procenu upotrebe afirmativnih mera za unapređenje rodne ravnopravnosti</u> 10% velikih ugovora o javnim nabavkama se dodeljuje uz korišćenje najboljeg odnosa cene i kvaliteta kao kriterijuma za dodelu ugovora i

Podoblast	Naziv reforme	Indikator	Korak	MŽK predlog izmene reforme	KWN predlog izmene koraka
			i kvaliteta kao kriterijuma za dodelu ugovora Smernice i metodologije za procenu i selekciju projekata, koje su u skladu sa najboljim međunarodnim standardima, sistematski se primenjuju na sve kapitalne projekte od strane svih budžetskih organizacija. Indikator: povećana stopa izvršenja kapitalne potrošnje na najmanje 80%		<u>uključuje mere za unapređenje rodno ravnopravnosti u proceni kvaliteta</u> Smernice i metodologije za procenu i selekciju projekata, koje su u skladu sa najboljim međunarodnim standardima uključujući <u>rodno odgovorno budžetiranje</u> , sistematski se primenjuju na sve kapitalne projekte od strane svih budžetskih organizacija. Indikator: povećana stopa izvršenja kapitalne potrošnje na najmanje 80%
Digitalizacija javnih usluga i infrastrukture	2.1.1. Osigurati isporuku digitalnih javnih usluga prilagođenih korisnicima kroz smanjenje administrativnog opterećenja i poboljšani kvalitet i povećan broj usluga dostupnih na mreži.	Mera u kojoj se efikasno isporučuju digitalne javne usluge prilagođene korisniku	50% javnih usluga za građane i biznise nudi se na mreži preko on-line portala e-Kosova	Osigurati isporuku digitalnih javnih usluga prilagođenih korisnicima i <u>rodno odgovornim</u> putem smanjenja administrativnog opterećenja i poboljšanog kvaliteta i povećanog broja usluga dostupnih na mreži.	50% javnih usluga za građane i preduzeća se nudi na mreži preko onlajn portala e-Kosova, koristeći <u>rodno odgovorni pristup (npr. u uslugama koje imaju prioritet za digitalizaciju)</u>
Sajber bezbednost	2.2.1. Sveobuhvatan okvir za sajber otpornost (uvođenje zahteva NIS2 direktive i jačanje relevantnih institucija)	U kojoj meri je postavljen i operativan sveobuhvatni okvir za sajber otpornost u skladu sa zahtevima NIS2 direktive	Uspostavljanje nadležnog organa i spisak subjekata (Agencija za sajber bezbednost kao nadležni organ definisan u NIS2) je operativan: dovoljno kadrovski, opremljen nadzornim ovlašćenjima, vrši nadzorne provere; spisak subjekata u delokrugu nacionalnog zakona koji odgovaraju NIS2 Direktivi je finalizovan)	Sveobuhvatni <u>rodno odgovorni</u> okvir za sajber otpornost u skladu sa zahtevima NIS2 direktive je postavljen i operativan	Uspostavljanje nadležnog organa i spisak subjekata (Agencija za sajber bezbednost koja deluje kao nadležni organ kako je definisano u NIS2) je operativna: dovoljno popunjena i obučena, <u>uključujući u vezi sa rodno zasnovanim sajber nasiljem</u> , opremljena nadzornim ovlašćenjima, vrši nadzorne provere; spisak subjekata u delokrugu nacionalnog zakona koji odgovaraju NIS2 Direktivi je finalizovan)
Politika dekarbonizacije	2.4.1 Sprovođenje klimatskih i energetskih akcija prema Nacionalnom energetskom i klimatskom planu (NECP)	Obim sprovođenja klimatskih i energetskih akcija prema Nacionalnom energetskom i	Usvajanje Mape puta pravedne tranzicije sa vremenskim okvirom implementacije i indikatorima Revizija i usvajanje paketa podzakonskih akata za implementaciju Zakona o klimatskim promenama,		Usvajanje rodno odgovorne mape puta za pravednu tranziciju sa vremenski okvir i indikatori implementacije Revizija i usvajanje <u>rodno odgovornog</u> paketa podzakonskih akata za implementaciju Zakona o klimatskim promenama, uključujući

Podoblast	Naziv reforme	Indikator	Korak	MŽK predlog izmene reforme	KWN predlog izmene koraka
		klimatskom planu (NECP)	uključujući i zakonodavni okvir koji će omogućiti uspostavljanje MRVA Uspostaviti sveobuhvatan registar ugroženih potrošača i definisati nacionalni cilj podrške energetske siromašnim domaćinstvima i ugroženim potrošačima u skladu sa Zakonom o energetici i ciljevima NECP-a		zakonodavni okvir koji će omogućiti uspostavljanje MRVA Uspostaviti sveobuhvatan registar ugroženih potrošača <u>razvrstanih po polu i uzrastu</u> i definisati <u>rodno odgovorni</u> nacionalni cilj za podršku energetske siromašnim domaćinstvima i ugroženim potrošačima u skladu sa Zakonom o energetici i ciljevima NECP-a, <u>dodeljujući finansijsku podršku na rodno odgovoran način</u>
Poslovne okruženje	3.1.1. Olakšati investicije privatnog sektora i poboljšati mehanizme za privlačenje SDI u strateške sektore promovišći usvajanje proizvoda i usluga sa većom dodatnom vrednošću i inovacije.	Stepen implementacije inovacionih i preduzetničkih mera	Uspostaviti održivi okvir za podršku postojećim poslovnim inkubatorima koji se bave inovativnim pokretanjem u zelenoj i cirkularnoj ekonomiji i IKT (minimum 30% treba da pokrije vlada) Stvaranje prozora za inovacije ka usvajanju zelenih tehnologija u okviru Inovacionog fonda sa značajnim brojem korisnika (najmanje 40 kompanija)	Stepen implementacije <u>rodno odgovornih</u> mera inovacija i preduzetništva	Uspostaviti održiv okvir za podršku postojećim poslovnim inkubatorima koji se bave inovativnim pokretanjem u zelenoj i cirkularnoj ekonomiji i IKT (minimum 30% će biti pokriveno od strane vlade), koristeći afirmativne mere za podršku onima koje vode žene, <u>koristeći rodnu ravnotežu žene i muškarci, i/ili sa politikom rodne ravnopravnosti</u> . Stvaranje prozora za inovacije ka usvajanju zelenih tehnologija u okviru Fonda za inovacije sa značajnim brojem korisnika (najmanje 40 kompanija, <u>50% koje vode žene, sa ženama na čelu, i/ili sa rodnom ravnotežom među zaposlenima</u>).
	3.1.3 Unaprijediti izvozni profil strateških sektora, uključujući implementaciju Strategije industrijskog razvoja i poslovne podrške 2030.	Stopa rasta izvoza u strateškim sektorima	Podrška malim i srednjim preduzećima da im pomogne da se pozabave izazovima procene usaglašenosti u prioritetnim sektorima u cilju rasta izvoza (100 kompanija korisnica)	<u>Dodati: Procenat MSP podržanih koji su prevazišli izazove, razvrstani prema polu rukovodstva i zaposlenih.</u> ⁶⁴	Podržite mala i srednja preduzeća kako biste im pomogli da se pozabave izazovima procene usklađenosti u prioritetnim sektorima u cilju rasta izvoza (100 kompanija korisnica, <u>50% koje vode žene, sa ženama na čelu i/ili sa rodnom ravnotežom među zaposlenima</u>).
Obrazovanje	4.1.1. Na osnovu Strategije obrazovanja 2022 – 2026, uvesti digitalizovani	Stepen digitalizacije	Digitalni nastavni materijali razvijeni i proizvedeni za osnovne	Na osnovu Strategije obrazovanja 2022 – 2026, uvesti <u>rodno odgovoran</u> digitalizovani	<u>Rodno odgovorni i transformativni</u> digitalni nastavni materijali razvijeni i proizvedeni za

⁶⁴ Značajno je da originalni pokazatelj izveštavanja nije usklađen sa „koracima” (ciljevima).

Podoblast	Naziv reforme	Indikator	Korak	MŽK predlog izmene reforme	KWN predlog izmene koraka
	obrazovni sistem implementacijom digitalne infrastrukture u školama, obezbeđivanjem digitalnih materijala za učenje i razvojem digitalnih veština nastavnika.	obrazovnog sistema:	predmete i srednji nivo i podeljeni svim školama	obrazovni sistem implementacijom digitalne infrastrukture u školama, obezbeđivanjem digitalnih materijala za učenje i razvojem digitalnih veština nastavnika.	osnovne predmete i srednji nivo i podeljeni sa svim školama
	4.1.2. Povećati upis i kvalitet obrazovanja u ranom detinjstvu kroz poboljšanje pristupa i kvaliteta sistema i usluga nege, promovišći holistički razvoj dece, a kao rezultat i olakšati učešće žena na tržištu rada.	Stepen usaglašenosti sa okvirom za osiguranje kvaliteta u obrazovanju u ranom detinjstvu	Najmanje 80% svih ECEC institucija ispunjava najmanje 40% okvira za osiguranje kvaliteta		Najmanje 80% ECEC institucija ispunjava najmanje 40% okvira za osiguranje kvaliteta, <u>uključujući rodno odgovorne nastavne metode (pedagogiju).</u>
Udeo dece upisane u obrazovanje u ranom detinjstvu		Najmanje 8% dece uzrasta 0-2 godine upisano je u predškolsko obrazovanje.	Najmanje 45% dece uzrasta od 3 do 5 godina upisano je u predškolsko obrazovanje.		Najmanje 8% dece uzrasta 0-2 godine upisano je u predškolsko obrazovanje, <u>razvrstano po polu.</u> Najmanje 45% dece uzrasta od 3 do 5 godina upisano je u predškolsko obrazovanje, <u>razvrstano po polu.</u>
Stepen kvaliteta obrazovanja u ranom detinjstvu		Najmanje 80% svih ECEC institucija ispunjava najmanje 40% okvira za osiguranje kvaliteta		Stepen kvaliteta obrazovanja u ranom detinjstvu, <u>uključujući rodno-transformativni pristup</u>	Najmanje 80% svih ECEC institucija ispunjava najmanje 40% okvira za osiguranje kvaliteta, <u>uključujući rodnu procenu</u>
Stepen kvaliteta osnovnog i srednjeg obrazovanja		Usvajanje revidiranog nastavnog plana i programa za 1-5 razred; Usvajanje revidiranog nastavnog plana i programa za 6-10 razred i 70% udžbenika i nastavnog materijala prema nivoima preduniverzitetskog obrazovanja		Stepen kvaliteta osnovnog i srednjeg obrazovanja, <u>uključujući rodno-transformativni pristup</u>	Usvajanje revidiranog, <u>rodno transformativnog</u> nastavnog plana i programa za 1-5 razrede; Usvajanje revidiranog, <u>rodno transformativnog</u> nastavnog plana i programa za 6-10 razred i 70% udžbenika i nastavnog materijala prema nivoima preduniverzitetskog obrazovanja
		Najmanje 80% novih/akreditovanih programa obuke nastavnika inicijalnog obrazovanja u skladu je sa standardima i nastavnim			Najmanje 80% novih/akreditovanih programa obuke nastavnika inicijalnog obrazovanja u skladu je sa nastavnim standardima i nastavnim planovima i programima, <u>uključujući rodno transformativnu pedagogiju i nastavne metode</u>

Podoblast	Naziv reforme	Indikator	Korak	MŽK predlog izmene reforme	KWN predlog izmene koraka
			planovima i programima za nastavnike		
Tržište rada	Povećati učešće žena, mladih i ugroženih grupa na tržištu rada kroz tekuće restrukturiranje i poboljšane administrativne kapacitete javnih službi za zapošljavanje.	<u>Novo: Stepen učešća žena i muškaraca u radnoj snazi</u>			<p><u>Novo: Usvojiti zakon o radu u skladu sa Direktivom EU o ravnoteži između poslovnog i privatnog života, posebno u vezi sa porodijskim, očinskim, roditeljskim i odsustvom za nege.</u></p> <p><u>Novo: usvojena je Nacionalna strategija za borbu protiv neformalne ekonomije koja uključuje rodno odgovorne mere za podsticanje registracije radnika, zaštitu prava radnika i obezbeđivanje pristupa bez štete</u></p> <p><u>Novo: [Povećan]% žena i % muškaraca u radnoj snazi.</u></p>
Pravosuđe	5.1.1. Poboľjšati učinak, integritet, odgovornost i efikasnost pravosuđa, uključujući sprovođenje Izjave o zajedničkoj posvećenosti	Status operativnog kapaciteta pravosuđa ⁶⁵	Jačanje mehanizma za praćenje i izveštavanje kako bi se obezbedila puna i efikasna upotreba Informacionog sistema za upravljanje predmetima (CMIS), zasnovanog na odgovornosti i povezan sa disciplinskim merama.		Jačanje mehanizma za praćenje i izveštavanje kako bi se obezbedila puna i efikasna upotreba Informacionog sistema za upravljanje slučajevima (CMIS), zasnovanog na odgovornosti i povezan sa disciplinskim merama, <u>obezbeđujući interoperabilnost sa bazom podataka za identifikaciju slučajeva nasilja u porodici.</u>
		Status građanskog zakonika	Usvojiti građanski zakonik		<u>Novo: Usvajanje Građanskog zakonika koji štiti ljudska prava žena, muškaraca i LGBTKI+ osoba.</u>
Demokratija	5.5.1 Poboľjšati učinak Skupštine u donošenju zakona i nadzoru kroz poboljšano planiranje, unutrašnje upravljanje i razvoj.	Status operativnog kapaciteta Skupštine	Uvesti mere i/ili kazne u poslovnik kako bi se obezbedilo da Skupština može da obavlja svoju ulogu		Uvesti mere i/ili kazne u poslovnik kako bi se obezbedilo da Skupština može da obavlja svoju ulogu, <u>uključujući kazne za rodnu diskriminaciju i obaveze da se obezbedi da su procene uticaja na rodnu ravnopravnost pravilno sprovedene pre prihvatanja ili usvajanja nacrtu zakona koje je podneo Vlada</u>

⁶⁵ Značajno je da pokazatelji izveštavanja za ovaj i sledeći pokazatelj nisu bili usklađeni sa koracima, ali su sada prilagođeni kako bi bili bolje usklađeni.

**KVINNA
KVINNA**

 **Sweden
Sverige**

Ovaj sažetak su napisale Eleta Šalja, Nikol Farnsvort i Valmira Rašiti za Mrežu žena Kosova. Finansirali su ga Švedska i Kvinna till Kvinna fondacija, koji se ne slažu nužno sa mišljenjima iznetim u njoj. Za sadržaj su odgovorni samo autori.